

Gróf Teleki Pál.

1941 április 3-án, egy tanítási órán, felelés és magyarázat között hallottam meg: Teleki meghalt. A döbbenet, a veszteségtudat és rémület sajátságos érzés-vegyülete mellett, ami egyetlen pillanat alatt átsuhant rajtam, rögtön megvillant előttem szüntelenül visszatérő és sok-sok variációban hangoztatott gondolata: a földön minden egyéni, sem térben, sem időben vissza nem térő. S mi azon a napon azt az ember vesztettük el, aki legkifejezőbb megvalósulása volt saját gondolatának.

Túlságosan rövid idő telt el a halál híré óta, semmint hogy rendezni tudnám magamban azt a rengeteg élményt, okulást, egyéni életsorsomba belenyúló hatást, államférfiúi tettet, politikai magatartást, könyvhalmazt, arckifejezést és a magyarság nemzeti horizonján ívelő pályafutást, ami mind-mind Teleki Pálra utal s amelyek mögött az Ember van, most már örökre megfelelve minden reá szegzett kérdésre s elvégezve most már mindazt a munkát, amire Isten elküldte közénk. A hangja, ez a különös magyaros-arisztokratikus hang, még a fülemben cseng; alig néhány hete a viszontlátásig búcsúzott tőlünk, egyenkint szólt hozzánk, akiket egyénileg választott ki munkatársaiul, nevünkre emlékezett és fejből mondott adatokat, a ködbe burkolt Dunára nézett aztán és elgondolkozott néhány pillanatig... Nem gondoltam volna, hogy utolszor látom. Valóban, minden oly közel van még s zavarban vagyok, mikor döntenem kell: e ragyogó kristályokból összeillesztett és most már újra elemi részeire hullt emberi egységnek, mozaik-remeknek melyik részére irányítsam a figyelem fényét? A nagyság, ha túlságosan közelre kerül, kápráztat. E káprázat alighanem sokáig fog tartani, s azok számára, kik éveket töltöttek együtt vele, akik hallották rakétázó gondolatsorait, látták elmélyedni őt nagy problémák kicsiny részleteibe, hogy váratlanul felkönyökölve egy térképlapról, az élet metafizikai kérdéseire csapjon át szava, — ezek számára egész életükön keresztül oly közeli kolosszus lesz Teleki Pál, hogy perspektívába állítani szinte képtelenek.

Mégis, hadd mutassam be őt néhány oldaláról és úgy, amint én láttam őt: nem a politikus, nem a közéleti harcos, vetélytárs, ellenző vagy kérelmező szemével, hanem annak pillantásával, aki előtt talán leginkább feloldódó mivoltában élt: a mesterre függesztett tekintetű tanítvány szemével.

Tizenkét éve ismertem meg. Furcsa, de a férfit fedeztük fel benne legelőbb. Volt valami gyors mozdulataiban, világosságot kereső beszédmódorában, hanghordozásában, azokban a szavakban, amiket fiatal tanítványaihoz intézett, hogy a lényegeset megismerje bennük, az ősztö-

nős és állandó teljességre törekvésben, a meg-megújuló küzdésben, melyel százszor és százszor nekilendült egy problémának, a viaskodásban, amit tudományos célkitűzéseiben az anyag és az ember tökéletlenségeivel vívott, volt valami a szeme villanásában, mikor sokszor hosszú órák tanácskozásai után egy pillanat alatt föltűnt előtte a megoldás vagy a kergetett igazság, — volt valami a heves és kifejező kézmozdulatokban és az atmoszférában, amit maga körül teremtett, amire mindig csak azzal a ténymegállapítással tudtam reagálni: ez az igazi férfi! Most már — évek multával, tapasztalatok bővültével — azt is hozzáteszem, hogy uralomra termett férfi volt, férfi Faust vagy Ádám értelmében, ki százszor győz vagy bukik, de mindig a küzdelemre vágyik, mert alkata szerint az élete. Tíz éve annak, hogy egy téli este szemináriumi csöndjében Humboldt könyvét, a *Cosmost*, beszéltek meg, Teleki Pál s néhány hallgatója. Emlékezem, a földrajzi tárgyakon régen túlröppentünk, mint mindig, ha többet időzött velünk, s a Föld élete és az ember élete közötti párhuzamot próbálta velünk megvonatni. „*Mert mi is az élet?*“, kérdezte elgondolkodva, inkább önmagától, mint tőlünk. „*Változások sorozata és küzdelmeké*“, szaladt ki a számon. A professzor rámnézett, megbiccentette a fejét és lassan felelt: „*Inkább a küzdelmeké, mint a változásoké, mert a változások ismétlődnek, de a küzdelem örök*“. És ekkor emelt hangon hozzátette: „*A férfi feladata pedig: mindig a küzdelem, már csak azért is, mert a küzdés: élet, a nyugalom pedig: halál!*“ Azt hiszem, soha nem felejtik el ezt a mondatot azok, akik akkor együtt voltunk.

Látom, messzire kanyarodom már. Emlékeket idézek, amikben ifjúság és hangulat játszották a tündéri kísérezetét és professzort idézek, pedig Teleki Pál a mai ember szemében régóta nem a professzor volt — bármennyire is tanítója, nevelője akart lenni nemzetének —, hanem a *homo politicus*. Nevének hallatára felkavarognak az 1938-as komáromi tárgyalások izgalmas idői, az 1940. augusztusi hetek; trónok és országok összeomlásának, háborúknak, tengeri csatáknak, egymást kergető híreknek, mindig szebb jövőt ígérő és egyre rútabb jelent hozó Európának harcos embere volt ő. Első miniszterelnöksége idején, 1921-ben, egy szétomlott birodalmi gondolat töredékéből kísérelt átmeneti hajlékot megépíteni a magyarság számára, majd az erőgyűjtő visszavonultság következett életében — s mi, Szerb-utcai földrajzi intézet helyiségeiben otthonosak, jól tudjuk: mennyire fontos politikai missziókat töltött be Teleki Pál Spanyolországban, Németországban, Finnországban, Itáliában a látszólagos visszavonultság, politikamentesség idején is —, majd életének delén túl, betegen, és csak a halhatatlan szellem lobogásától hajtva lépett újra 1938-ban az aktív politikai élet porondjára. Aki minden tétével a nemzetet akarta nevelni, forma szerint is kultuszminiszterré lett, ám a Sors még többet követelt: egészen vezetőjévé kellett válnia az ország hajójának. A Sors nagy jutalomban részesítette. Megérhette az országgyarapodás ismétlődő, mámoros ünnepeit s érezhette, hogy nagy része van a diadalokban. A letiportság szörnyű évei után láthatta az újjáéledést s az isteni igazságszolgáltatást. Körülöttünk láthatatlan kezek írták fel sorban az országok falára az ítéletet, mi Isten különös kegyel-

méből megmaradtunk s a mai napig még a háborún is kívül maradtunk. Teleki Pálnak, a homo politicusnak, nagy része van ebben s majd a késő évtizedek történetírói fogják megállapítani helyét az országépítő nagyok, Martinuzzi, Bethlen, Teleki Mihály, a Rákócziak s a Tiszák között.

Életművével, szavaival és tetteivel egyaránt nemzetnevelő volt Teleki Pál. Nemzetnevelő, abban az értelemben, ahogyan azt Imre Sándor foglalta rendszerbe és nemzetnevelő abban a magyar megnyilvánulásban, ahogyan Zrinyi és Wesselényi, Mikes és Szabó Dezső, Kossuth és Széchenyi forrt egygő a fajta izzó szeretetében különböző, sőt ellentétes eszközökön keresztül. Gróf volt, de az egész magyarság sorsát szívében hordozta, egyetemi professzor volt, de testvérének tartotta a tanítót és állandóan azt hirdette, hogy nincs különbség a kötelességüket híven teljesítő magyarok között. Szociális kezdeményezéseivel a kor ezernyi gátlásai szálltak szembe, irtózatos mélységekből kezdte felemelni emberi sorsok felé a magyar föld proletárjait. A Táj- és Népkutató Intézet életrehívásával hivatalos programmá tette a falukutatót, s akinek módja volt beszélgetni ennek az intézménynek a vezetőivel, megérezhette, hogy *több* ez egy új hivatalnál: hivatásvallás és izzó lelkesedés fátylaja, melynek tüzét lélekről-lélekre vitte tovább a Telekitől kiindult segítő akarat és jó szándék.

A mult még tulságosan közel van ahhoz, hogy objektív szemmel és *mindent* meglássunk, ami Teleki alkotása volt. Hálánk iránta mégis önként értődő már ma is: viharok közt vezette zátonyrafutás nélkül az ország hajóját, alacsony jelszavakat hordozó és tömegmorajlástól hangos korban a szellem emelkedettségét, az egyén örök értékeit hirdette, de úgy, hogy valóságokkal bizonyította be az iránti érzékét is, ami maradandó a mostani korban: a szociális megértés. Épített és nem rombolt, egész egyénisége évszázadok átfinomult kultúrájának levegőjét lehelte. Benne volt Erdély, Hungária, az örök, és az az Európa, mely most a szemünk láttára süllyed el.

Öreg korában ragadta el tőlünk a halál, de öregsége nem a horatiusi morc öregség volt, a terhet roskadtan s mégis makacsul hordozóké, mert szemében s szellemében mindvégig ott égett az ifjúság örök varázsa: a hit a holnapban és a reménység az ideálokban. És jó vezetőhöz illően helyén maradt az utolsó pillanatig: mások jobbra vagy balra, de egyaránt vihártól védettebb fedezékbe húzódtak, ő mindvégig vállalta a legnehezebbet, amit csak 1941-ben magyar ember vállalhat: a felelősséget jelen és utókor előtt. Példát adott mindnyájunknak a kötelességvállalásra; életével és halálával egyaránt eszményeket szolgált.

Egyének lelkének lírája és tömegek fájdalomja sírt együtt Teleki Pál kihűlt teste felett. Ám lelke, mely most már, levette az anyag romlandóságát, végtelen távolságokba röppent a keserű levében forgó Föld fölé, lelke, mely eggyéforrott az elmúlt évek magyar géniuszával, — köztünk marad. Majd, ha a halotti virágok és halotti beszédek barokos pompája eloszlik, majd, ha leülepszik mindaz, ami most látásunkat zavarja és csupán az érzelemre hat, majd akkor ki fog válni a tömegből egy kicsiny csapat, ahol a szívekben tovább él Teleki Pál tanítása.

Ezek majd szavakon túlmenő tettekben is megpróbálják tovább építeni az ő megkezdett művét és vallani fogják Berzsenyivel és Teleki Pállal együtt a nagy magyar gondolatot, mely nemzetünk fennmaradásának egyetlen záloga :

„Ordítson orkán, jöjön ezer veszély :
Nem félek. A kürt harsogását,
A nyihogó paripák szökését
Bátran vigyázom. Nem sokaság, hanem
Lélek s szabad nép tesz csuda dolgokat.
Ez tette Rómát föld urává,
Ez Marathont s Budavárt híressé“.

Dr. Aldobotyi Nagy Miklós.

A tehetségesek iskolájának tervezete.

Valamely nemzet szellemi és erkölcsi értékei azokban az egyéneken szoktak legszembetűnőbben' és leghatásosabban jelentkezni és kivirágozni, akiket a köznyelv megjelölése szerint tehetségeseknek nevezünk. Ezeknek kisebb vagy nagyobb száma, célszerű vagy kevésbé célszerű kiképzése, a nemzeti élet-folyamat munkaterületén megfelelő vagy kevésbé megfelelő helyre való állítása határozza meg azt a színvonalat, melyet a nemzet szellemi és erkölcsi, társadalmi és gazdasági téren elér s amely egyszersmind legtöbbször politikai súlyának is mértéke.

A tehetséget alkotó értékes tulajdonságoknak ez a nagy jelentősége a nemzeti élet felemelkedése terén teszi érthetővé azt a fokozott figyelmet, amellyel újabban egyesek nemcsak a pedagógusok, hanem a laikusok köréből is a tehetségesek érvényesülésének kérdése felé fordulnak. Sohasem volt ez időszerűbb, mint ma, amikor a faji és nemzeti eszme előretörése egyenesen és szinte kizárólag a faji és nemzeti sajátosságokból akarja kifejtteni az elérendő állami nagyság alapjait. A tehetségesek kiképzésének és sorsának kérdése tehát elsőrendű állami érdek, amely épen ezért nemcsak a pedagógusokat, hanem a nemzeti élet minden vezető rétegét érinti.

Nemrégiben *Zilahy Lajos*, a kiváló magyar író foglalkozott ezzel a kérdéssel rádió útján a nyilvánosság előtt, hogy az ügy fontosságának felismerését minél közelebb hozza a nagyközönséghez. Törekvése minden elismerést megérdemel. Az a feltevése, hogy a „kitűnőek iskolájának“ követelményét ő veti fel nálunk először, tőle mint a pedagógiai szakirodalmon kívül álló embertől — igazán nem vehető rossz néven.

Nyomában, a *Magyar Szemle* f. é. februári számának lapjain *Baranyai Erzsébet* tárgyalja a kérdést. Mint a pedagógia gyakorlati és elméleti munkása bizonyára ismeri az idevágó törekvéseket a magyar nevelésügyi irodalom előző évtizedeinek történetéből. Annál meglepőbb, hogy meghagyja, sőt megerősíti Zilahyt eredeti hitében s nem vesz magának alkalmat arra, hogy a kiváló íróat az előzményekről felvilágosítsa.